

Милан Богојевић

ЗАБОРАВЉЕНИ ЈУНАЦИ
ВЕЛИКОГ РАТА

Библиотека
БЕСМРТНА ПРЕТХОДНИЦА

Уредник
Зоран Колунџија

Ово издање приређено је
према издању истог дела из 2019. године

МИЛАН БОГОЈЕВИЋ

ЗАБОРАВЉЕНИ
ЈУНАЦИ
ВЕЛИКОГ РАТА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Родийеъима

Предговор

Књига у срцу

Књигу „Заборављени јунаци Великог рата” сам читао и крио своје сузе. Нема Србина који ће читати ову књигу, а да не плаче. Ово је књига коју сваки отац и сваки деда треба да купе свом сину или унуку. Ово је књига коју то дете треба да прочита да добије печат да је заиста Србин.

Свако ко није Србин, а прочита ову књигу заволеће Србију. Књига „Заборављени јунаци Великог рата” треба да буде уведена као обавезна лектира за основну школу. Свака библиотека морала би да има ову књигу у свом фонду. Она је попут „Књиге о Милутину”, коју смо сви држали поред кревета и ишчитавали попут Библије.

О писцу Милану Богојевићу рећи ћу да је то једини писац кога читам из задовољства. Прочитао сам све његове књиге, пажљиво. Из књиге о заборављеним српским јунацима издвојио бих причу о Михаилу Маџаревићу, младом официру из Ваљева, који је постао мајор са само 24 године, јер није умео само да пуца, него и да мисли. Уочио је да се Бугари, кад упече сунце у подне, повуку из митраљеског

гнезда и својом промућурношћу успео да освоји кучков камен.

Стога, Срби треба да побеђују непријатеље користећи ум а не силу, а ова књига треба да буде у лектирама, библиотекама и вашим срцима.

Дејан Лучић, њисац

ВРХОВНА
КОМАНДА
СРПСКЕ
ВОЈСКЕ

Српски краљ из другог угла

Шта је то о краљу Ђисао др Арчибалд Рајс

Када данас говоримо о личности др Арчибалда Рајса, његово име изазива велико поштовање и уважавање. Постоји за то врло оправдано објашњење. Рајс је Србији у потпуности предао све што је имао. Прво своје знање, затим своје материјално богатство и на крају свој живот. Без икаквих компромиса и дилема овај човек је волео наш народ, управо из те велике љубави родила се књига „Чујте Срби“, коју данас поседује готово свака кућа у Србији.

Његове речи се цитирају и постале су незаобилазна тема готово сваког разговора у Србији.

Сетите се само поплава од пре неколико година, нема листа који није пренео пророчке речи др Арчибалда Рајса под насловом „Улажите у бране а не у политику“.

Исто тако његова упозорења на корупцију, лењост, завист, политичаре и данас су толико актуелна да постоји иницијатива да се његова књига уврсти у обавезну ђачку лектуру. Др Арчибалд Рајс је постао највећи српски пријатељ и човек чијим се речима верује.

Шта је Рајс написао о краљу Александру Првом Карађорђевићу није се досад могло прочитати у јавности јер је објављен у књизи „Наш највећи краљ” која је била забрањена за време комунизма и није доживела издање након 1945. године, па је данас изузетно ретка.

Краљ Александар Први као војник

Петар Први имао је велику радост да се врати у своју земљу као победник и да види да су уједињени, под његовим сином, сви они који говоре истим језиком. Народно уједињење било је циљ његовог живота. Он је извршио свој задатак и угасио се, али колико велики! Он сада спава у цркви у Тополи, далеко од бучног Београда новог стила, у срцу Шумадије коју је толико волео. Али ми остали који смо имали срећу да познајемо овог великог патриоту, који је био у исто време велики мудрац, мислимо често на ону лепу фигуру, која је оваплоћавала све племените и великодушне осећаје рата за ослобођење.

Ми имамо у Швајцарској једну патриотску песму, спевану у једном критичном часу по земљу, која каже: „Синови ће бити достојни отаца, развијте се заставе, развијте се заставе.” Син је био достојан оца и у његовој руци застава се могла гордо вити!

Александар Карађорђевић био је принц-војник, који се ни у једном часу није хтео одвојити од своје војске и који је делио са њом све патње, све беде или такође и сву славу. У овом рату који је дигао толике народе једне против других, била су само два шефа државе који су тако поступили

ли: принц регент Србије Александар и краљ Белгије Албер. Историја, а нарочито народ то неће заборавити.

Принц Александар био је врло млад кад је цело бреме одговорности једног рата, какав свет није још никад видео, примио на своја плећа. Овај млади суверен храбро га је узео на себе и до краја није клонуо. Очеличен већ у балканским ратовима, овај младић у 26. години имао је искуства једног старца. Прошао је кроз све несреће, али то га није учинило огорченим него сажалјивим према несрећи других.

Најпре у Ваљеву, затим у Крагујевцу и, најзад, у Солуну принц Александар остао је у Врховној команди са којом је свакодневно сарађивао. Али није се задовољавао да из позадине прати операције. Стално је одлазио из Ваљева на фронт, на прву линију, да се сам увери у све. На Солунском фронту он је стално био између фронта и Врховне команде у Солуну. Живео је у вили једног богатог трговца, у улици Мисраки, у Солуну. На фронту је имао своју малу кућу, то је била школа у Бачу, а имао је и своју колибу на положајима Јелака, које је бомбардовао непријатељ. Најзад, пре последње офанзиве, енглески генерал Мајли поклатио му је једну дрвену колонијалну бараку звану Бенгало, коју је пренео у Буковик, на подножје Кајмакчалана и ту се сместио са Врховном командом. Пешице или на коњу, могли сте срести принца Александра свуда на положајима. Већином га је пратио само његов ордонанс – официр Аца Димитријевић, Михаило Трифунац, Бошко Чолак – Антић или Јеша Дамјановић.

Имао сам част и уживање да будем на фронту често заједно са принцем регентом и он ми је рекао да могу сматрати његов логор у Јелаку као свој хотел, ако туда будем пролазио. Сваки пут нашао сам га орна, једноставног

и доброг друга. Принц је волео да разговара са обичним војницима док је пешачио. Иако су га сви српски војници познавали, било је много француских војника, који су га сматрали за обичног младог пуковника. Тако једне вечери, у околини Јелака, принц је шетао са мном по јеловој шуми, коју су помало искасапиле војничке секире. Дошли смо у логор тешке француске артиљерије. Војници су баш јели супу. Принц им се приближио и запитао да ли су јело и пиће добри.

– Јесте, господине пуковниче – казао му је наредник – ако вам срце жели, заложите се с нама. То би нам чинило задовољство.

Принц, извињавајући се да није гладан, питао их је да ли је њихов „пинар” (вино) добар.

– То је „пинар” – одговорили су му – није као бургундер.

– Ви много волите бургундер?

– Како да не волимо, али њега нема на фронту.

– Можда има – казао је принц и опростио се са војницима. После пола сата један гардист је донео за француске „поалие” десет бутеља правог старог бургундера.

Регент Александар дао је својим војницима најбољи пример храбрости. Непрежаљени Огист Боп, француски министар за време повлачења кроз Албанију, дао је о томе јединствену слику у свом делу „Са српском владом”. Нека ми буде дозвољено да га овде цитирам:

„На обали (у Медови), усред гомиле која врви, између завежљаја материјала које француски морнари настоје до последњег часа да евакуишу, краљ и регент седе на сандуцима. Из своје барке адмирал Трубриц наредио је да им се донесу столице и дуга три сата они су остали тамо

причајући. О чему су разговарали? Шта размишљају својим дугим ћутањима, речитијем од речи? Најпоследње, торпиљер је спреман и краљ се може укрцати. Сви су бродови отишли, али регент је остао на албанској обали.

Један део његове војске још је у опасности. Он не напушта своје последње војнике, који иду путем према Драчу, њихова судбина биће и његова.

Он пролази миран усред њих, њихова искушења ублажава његова појава, њихова сурова резигнација очеличава његову храброст. Болујући још од последица једне операције, коју је морао издржати неколико дана пре напуштања Скадра, он се тешко држи на коњу. Једноставно, али племенито, он прати своју војску на њеној Калаварији.”

Једног дана у Битољу, управо сам био довршио одличан ручак код окружног начелника Марјановића кад је дотрчао један жандарм да јави да је принц регент стигао и да се налази пред кућом бившег аустроугарског конзулата, где је имао обичај да одседне. Окружни начелник и ја одлазимо брзо да прођемо неколико стотина метара који нас раздвајају од конзулата. Врата су на конзулату закључана, а никако не може да се пронађе кључ. Међутим проналазимо једна друга врата која су отворена. Регент ме позива на ручак и на мој одговор да сам већ ручао он ми каже да то није ништа, да могу увек појести неки залогај и попити један виски. Сместили смо се у једној соби у приземљу, која није пострадала од бомбардовања. Али тек што смо сели за сто, Бугари и Немци почели су да бомбардују и њихови пројектили падају око куће. Радознало изађем на врата, која воде у башту. Нема сумње, гађају кућу. Бугарска шпијунажа је активна. Наједном, регент се створи поред мене. То није без

опасности, гранате падају свуда и њихова парчад ударају у зидове наше куће.

– Височанство, треба се вратити у кућу, не треба остати овде – рекох.

– Зашто? Ви сте ту, зашто онда не бих и ја остао? – одговорио ми је он.

Принц регент Александар био је прави друг према својим војницима и официрима. Колико лепих вечери смо провели код њега, било у његовој кући у Солуну, било у трпезарији, саграђеној од дебала на Јелаку! За његовим столом човек је сретао без разлике српске или савезничке офицере свих чинова. Често је било јако весело, јер је Балугџић, министар Двора до 1917. године, стварао расположење, а принц није презао да се пошали са својим гостима. За столом у Солуну је такође био понеки пут песник Иво Ћипико. После јела, било у Солуну, било на фронту у Бачу или на Јелаку, игра се бриџ. Принц је хтео да ме научи, али ја никад нисам ништа разумео. Каткад је било смешно гледати играче бриџа. Принц Александар остајао је увек хладан, што није био случај са другим играчима, капетанима Тешом Старчевићем и Петронијевићем, на пример. Ту су падали ужасни прекори партнеру, који је учинио неку грешку.

Улога принца Александра према савезницима Србије није била увек лака, напротив. У више махова говорио сам о антипатији, чак о отвореном непријатељству на које је наилазио Солунски фронт код извесних савезника. Принц регент је био приморан да се неуморно бори да би се добило бар оно најнужније да се може одржати фронт и да се може напредовати.

– Јадни мој пријатељу – казао ми је принц. – Ја радим само то и радићу то целог свог живота. Сви моји непријатељи заједно нису ми учинили ни половину непријатности колико су ми их ствоирили моји пријатељи.

Регент је имао мушко срце. Он је усвојио девизу француског „поалиа“ – савладаћемо их, и он их је савладао.

Ето какав је био као војник командант српске војске, принц регент Александар.

Др Р. А. Рајс

Témoignage de mes distinctions de guerre avec

André

Paris le 15/10/1919

Краљ Александар Карађорђевић

Врховни командант српске војске у Великом рату

Краљ Александар Карађорђевић је рођен је на Цетињу 16. децембра 1888. године у врло скромној вили која се налазила на главном тргу, преко пута краљевске палате. Његова мајка кнегиња Зорка, која је умрла при порођају неколико година после тога, била је ћерка црногорског краља Николе Првог Петровића и сестра будуће италијанске краљице Јелене. Кум на крштењу био му је, преко изасланика, руски цар Николај Други Романов.

Детињство је провео у Црној Гори и био је поносан на своје црногорско порекло. Тешко је наћи траг утицаја било које личности у образовању принца Александра. Његов боравак у Женеви, где му се отац био настанио после смрти кнегиње Зорке и живео скромно као изгнани и сиромашни кнез, зближио га је са демократском атмосфером великог града који је ценио слободу. Швајцарци су га знали као дете, док је одлазио у школу обучен у тамноплаво

◀ *Слика 1. Краљ Александар I Карађорђевић*

одело, са ђачком торбом под руком. Причали су да је млади Карађорђевић био добар ђак и пријатан другар у игри. Млади принц је васпитаван као дете Женеве. Његов отац је посећивао женевско друштво, био члан многих клубова, стрељачких друштава, посећивао је редовно библиотеке. У кући Карађорђевића, у Улици Бело, читала су се многа дела француске књижевности. Петар Први Карађорђевић, бивши питомац Сен-Сира, храбри поручник Кара из Армије Лоаре, своју децу је васпитао у духу љубави према Француској, својој другој домовини. Отац је желео да Александар осети и руски утицај, па га је послао да школовање настави у Русији, у Пажевском корпусу, у Зимском дворцу у Петрограду, који је био попут правог града. У Русији је Александар стекао много правих пријатеља, често је приман на двор царске породице Романових, коју је посећивао четири или пет пута годишње. Николај Други гајио је нарочите симпатије према њему и младић се већ као престолонаследник за време једног путовања у Русију, заљубио у кнегињу Олгу. Она је своју наклоност према „драгом Србину” показала поклонивши му комад накита коме се Александар дивио на њеној руци током једног заједничког ручка у двору. Цар се није противио евентуалном браку своје старије кћери и принца Александра. И вероватно би до тог брака и дошло да није било Великог рата и револуције у Русији.

„Иако је био изразито леп, његове наглашене црте, његов поглед изузетно живахан и смео и посебно шармантан осмех, истовремено дубок, наглашен, људски и слободан,

Слика 2. Краљ Александар у свом кабинету на Белом двору ►